

Dit och tillbaka igen

Om individ och struktur i straffrätten

Andra upplagan

CLAES LERNESTEDT

§
iUSTUS
FÖRLAG

Förord

"A scholar is just a library's way of making another library."

Daniel Dennet

"Unsere Gesetze fassen nur auf Wahrscheinlichkeit, auf Statistik, nicht auf Kausalität, treffen nur im allgemein zu, nicht im besonderen. Der Einzelne steht ausserhalb der Berechnung. Unsere kriminalistischen Mittel sind unzulänglich, und je mehr wir sie ausbauen, desto unzulänglicher werden sie im Grunde. Doch ihr von der Schriftstellerei kümmert euch nicht darum. Ihr versucht nicht, euch mit einer Realität herumzuschlagen, die sich uns immer wieder entzieht, sondern ihr stellt eine Welt auf, die zu bewältigen ist. Diese Welt mag vollkommen sein, möglich, aber sie ist eine Lüge."

Friedrich Dürrenmatt

Ursprungligen tänktes temat för boken utgöra en mindre bakgrund i ett annat arbete. Temat växte emellertid, och efter ett tag återstod bara monografformen. Det huvudsakliga arbetet avslutades redan under 2008, men det definitiva slutförändrat har fått anstå till nu. Doktrin av senare datum än 2008 har beaktats endast undantagsvis, medan i fråga om lag, praxis och liknande framställningen omfattar tiden fram till i dag.

Ett antal kollegor har, i varierande skeden, givit värdefulla synpunkter på manus. Utan dessa synpunkter hade slutresultatet varit betydligt sämre. Ett stort tack för detta till Kerstin Berglund, Monica Burman, Martin Ek, Dan Frände, Vagn Greve, Nils Jareborg, Marie Sandström och Josef Zila. Ett stort tack också till Martin Ek och Lisa Ragnesten för korrekturarbete. Det förtjänar att understrykas – här kanske ännu mer än annars – att kvarvarande brister, åsikter och så vidare är uteslutande mina.

Även för annat vill jag tacka. Interna forskningsmedel från Örebro universitet har finansierat merparten av arbetet. En viktig pusselbit i finansieringssammanhang var också de post doc-stipendier (från STINT och Sverige-Amerika stiftelsen) som 2004–2005 möjliggjorde en läsårslång vistelse vid Department of Philosophy, Queen's University, Kingston, Canada. Örebro universitet har bistått med pengar för korrekturarbete. Tryckningsbidrag har erhållits från Emil Heijnes stiftelse för rättsvetenskaplig forskning. Eva Thorell & co på Iustus har handskats med slutfaserna av arbetet med sedvanlig ackuratess. Ett varmt tack för allt detta.

Boken tillägnas den för tidigt avlidne Stig Hallesvik. I en släkt utan många akademiker (eller i vart fall "akademiska" sådana) var Stig en värdefull förebild och – i takt med att jag blev äldre – samtalspartner. Boken tillägnas också Marisol, som – bland annat! – väckte en hel del av tankarna.

Någonstans, 17 oktober 2010

CL

Förord till andra upplagan

Detta är andra upplagan av en monografi som faktiskt fortsatte "leva", som någon uttryckte det. En stor del av förklaringen till det är nog att den har använts i undervisning och på andra sätt på flera kurser och lärosäten, bland annat men inte bara genom min försorg.

Tacklistan från första upplagan gäller fortsatt. Här kommer en del tillägg. Ett stort tack till alla årgångar studenter på Straffrättens allmänna del m m – på SU, ORU, UU – som med boken som kompanjon (ibland förmodligen huvudfiende) har gett sig ut i materien på jakt efter *prima facie* skevheter värda att beskriva, diskutera, värdera. Tack! Mängder av värdefulla synpunkter har kommit från vänner och kollegor i det större akademiska liksom i det praktiska rättslivet. Ingen nämnd, ingen glömd. Tack! Och stort tack, för mer konkret arbete i slutskedet med denna upplaga, till Natalie Tell, Joline Palmgren Goth, Julia B Tillmann, Ludvig Konnebeck och Julia Lund. Och ytterligare ett stort tack till Emil Hejnes stiftelse för generöst tryckningsbidrag, och till Iustus, där Pia Wahren med medarbetare (och närvaro både på Gotland och på Tennstopet) med precision har lotsat dockningen. Ambitionen nu har främst varit att uppdatera där den tidigare upplagan blivit materiellt föråldrad, samt i någon mån förenkla, förklara, fördjupa. Där sådant ens har varit möjligt; förmodligen blev det bara droppar i havet (eller, som det uttalas i vissa delar av Trollhättan, en piss i Mississippi); det är fortfarande en svårläst bok, med grundstrukturen kvar.

Inget skrivs i ett *vacuum*. När första upplagan kom till (under ett par år fram till 2010) var bokens huvudsakliga tema – strukturell kritik av straffrättssystemet och dess utgångspunkter – åtminstone på ytan mer i centrum av debatten än vad det är i dag. Boken skrevs mitt i en pågående diskussion i samhälle, straffrätt och doktrin. I centrum i dag återfinns främst annat; organiserad brottslighet och gängbrottslighet står ut tydligt, liksom unga (yngre) lagöverträdare. Det sagda innebär dock inte (alls) att de frågor som berörs i

föreliggande bok har tappat i vikt: snarare tvärtom. För en ökande repression – och det har vi i dag jämfört med för femton år sedan – *höjer insatserna* generellt. Inklusivt, med Julia, för ”vad som gills” och inte. Jag har på vissa ställen i andra upplagan låtit textavsnitt stå kvar ganska ograverade; det gäller bland annat i avsnitt 4.5 avseende heder och i avsnitt 5.9, där ett par pionjärbeten i doktrinen, vid första upplagens publicering rätt nya, behandlas.

Föreliggande bok kamperar bra ihop med Lernestedt, Fridström Montoya & Sannerholm, (O)likhet inför lagen, 2026. Nämnas skall också att många av mina uppsatser fram till 2012, som i källförteckningen anges med ursprunglig plats för publicering, även återfinns i samlingen Straffrättens karta och landskap, 2013.

Folk dör. Boken tillägnas Bertil Dahl och Karl Dahlstrand, ambassadörer för nyfikenhet.

P-sundet, sommaren 2026, med tack till vännerna

CL

Innehåll

Förord 5

Kapitel 1 · Inledning och bakgrund 15

Kapitel 2 · Strukturella perspektiv 31

- 2.1 Allmänt. Ett strukturellt betraktelsesätt 31
- 2.2 De strukturella perspektivens ”allmänna delar” 36
- 2.3 Intersektionalitet: samverkan och emellanåt konkurrens 53
- 2.4 Att ljuga eller inte ljuga 56
- 2.5 Avslutning 58

Kapitel 3 · Straffrätt 65

- 3.1 Inledning 65
- 3.2 Två grundläggande utgångspunkter: förutsebarhet och skuld 76
 - 3.2.1 Förutsebarhet 76
 - 3.2.2 Skuld 84
- 3.3 Syften och rättfärdiganden 88
 - 3.3.1 Inledning 88
 - 3.3.2 Bakåt och framåt 91
 - 3.3.3 Det allmänna och det speciella 91
 - 3.3.4 Olika traditioner, olika utfall för det ”strukturella” 97
 - 3.3.5 Till vem sänds budskapet enligt respektive regelslag? 99
 - 3.3.6 Olika traditioner igen 110
 - 3.3.7 Brottsrekvisitsuppfyllelse och kontext 114
 - 3.3.8 Inre spänningar 115
- 3.4 Frekvens, samhälle och individ 128
- 3.5 Avslutning 134

Kapitel 4 · Mötet 141

- 4.1 Inledning 141
- 4.2 Något mer om kontext 142
- 4.3 Kriminaliseringens vad och hur 148

- 4.3.1 Inledning 148
- 4.3.2 Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning – synliggörande och signalsändande 148
- 4.3.3 Fridskränkningens brotten och stalkning – skeenden och mönster, inte fragment 152
- 4.3.4 Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning – målande beskrivningar 156
- 4.3.5 Människohandel och människoexploatering – en orättvis värld och överjästa degar 157
- 4.3.6 Innehav och brukande av pornografi 162
- 4.3.7 Stöldstadgandena – offrets relativa välbeställdhet eller kapitalet *an sich*? 172
- 4.3.8 Könstypning och kvinnlig omskärelse 177
- 4.3.9 Delavslutning 185
- 4.4 Tillskrivande av (och friskrivande från) ansvar 185
 - 4.4.1 Inledning 185
 - 4.4.2 Rättfärdiganden, ursäkter och strukturell argumentation 190
 - 4.4.3 Fattigdom 193
 - 4.4.4 ”Kvinnligt nödvärn” 207
 - 4.4.5 Från individ till struktur till individ igen – och en uppsjö av föreslagna ”försvar” 228
 - 4.4.6 Galenskap kan få rollen som systemets egen kompromiss 242
- 4.5 Straffvärde. Inklusiva någorlunda samlad behandling av hedersförtryck 244
- 4.6 Påföljd och verkställighet 264
- 4.7 Avslutning 269

Kapitel 5 · Dit och tillbaka igen 270

- 5.1 Inledning 270
- 5.2 Fyra straffrättspolitiska perspektiv 271
- 5.3 Det tjocka och det tunna, det grunda och det djupa 275
- 5.4 Individuell klandervärdhet 278
 - 5.4.1 Inledning 278
 - 5.4.2 Generellt 278
 - 5.4.3 Strukturellt 282
 - 5.4.4 Provokation 283

5.5	Straffrättens budskap	289
5.6	Flera nivåer parallellt	295
5.7	Frekvens en gång till: ”Tänk om alla skulle ...”	297
5.8	Likhet och särart, samreglering och särreglering	303
5.9	Figuren lagstiftaren. Och lite tongivande doktrin	308
5.10	Ingen permanent revolution	319

Kapitel 6 · Slutord 322

Källor 323

1.	Offentligt tryck	323
2.	Rättsfall	326
3.	Övrig litteratur	327

”Man säger att en människa är en människa. Med alla en människas egenskaper. Hon förebrår sig inte detta.

Men också små barn är människor, fast det tar längre tid att upptäcka det, med alla en människas egenskaper.

Till och med hundarna är människor, fast de sover i den djuriska sömnen, små människor med tät päls, kvicka svansar och människors tungor.

Också daggmaskarna är ett slags små, mycket slingrande och obehagliga människor.

Äpplen är runda, mycket stillsamma människor.

Smultron är ett slags ytterst (små) högst aptitliga människor.”

Lars Gustafsson